

Stockholms Stads Sidenmanufactorie

En stor satsning med en kort historia

Jonas Berg och Elisabet Stavenow-Hidemark

Detta skall handla om en stor sidenfabrik i 1600-talets Stockholm. Inte en tråd, inte minsta bit siden finns bevarad som med säkerhet kan sägas komma från dess verksamhet, men bevarade arkivalier berättar en fascinerande historia.

Det är känt sedan länge att sidenvävningen i Sverige går tillbaka till 1600-talets mitt. Då kallade drottning Kristina in holländaren Jacob van Utenhoven som grundade en sidenfabrik i Stockholm med privilegium 1649. Han medförde vävare från Holland och Frankrike och fick beställningar från hovet. Han vävde sammet, caffa, brokad, atlas, damast och taft.

Det företaget som kommer därefter, Stockholms Stads Sidenmanufactorie, är däremot i det närmaste okänt. Per Nyström nämner att handlingar finns i Stockholms stadsarkiv. Flera forskare har berättat förhistorien (Carlson 1879: 98f.; Sylwan/Geijer 1931; Nyström 1955/1983; Högberg 1981; Bergström/Öhlén 1999), något vi också måste göra innan vi går vidare. Men de dokument som vi i det följande kommer att återropa och analysera har aldrig tidigare utnyttjats av forskningen.¹ Huvudsakligen är det manufakturietets huvudbok och handlingar från den stora konkursen som vi utnyttjat. Säkert skulle en ekonomihistoriker få ut andra värden än de vi lyckats få fram, men vi har velat presentera ett myller av människor av olika nationaliteter som arbetade under inspektör Michel F. Baillets ledning och de väldiga mängder av siden som var resultatet av deras arbete.

Sidenmanufakturietets historia är kort, den varade från 1688 till konkursen 1693 med en svag fortsättning in i 1700-talet. Den redan kända förhistorien brukar berättas så här:

Ett större parti silke hade sommaren 1687 förts till Stockholm av några armeniska köpmän. Karl XI önskade uppmuntra handeln mellan Persien och Sverige och när det visade sig att armenierna hade svårt att få silket sålt, tvingade han helt resolut magistraten att inköpa hela partiet till överpris. För att finansiera detta tvingades kungen att ta ett lån i Riksbanken. Staden hade sedan lika svårt som de armeniska köpmännen att sälja silket och lyckades bara avsätta en bal, som inköptes av Jacob van Utenhoven.

Samtidigt fick man höra i Stockholm att ett antal sidenvävare, anställda vid de kungliga sidenmanufakturerna i Köpenhamn, var missnöjda med sin situation och öppna för förslag att finna sin utkomst någon annanstans. Det gällde holländare och fransmän, som inkallats till Danmark i början av 1680-talet sedan Kristian V 1680 infört importrestriktioner och etablerat en inhemska silkesmanufaktur. Holland protesterade mot importförbudet och fick det upphävt. Det betydde att utländskt siden till bättre pris och kanske bättre vävt fanns att köpa i Danmark. Redan 1690 sägs ingen sidenvävstol längre ha varit igång i den danska huvudstaden. (Några år senare grundades dock den första danska privata sidenmanufakturen av Jens Simonsen och den skulle vara verksam ända fram till 1789.) Så

långt den flera gånger berättade historien.

Det svenska sändebudet i Köpenhamn, Anders Leijonkloo, skildrar i ett brev till K. Majt. daterat den 9 juli 1688 hur de danska handelsmännen önskar att sidenmanufakturerna "måtte gå över ända" så att de kunde handla med utländskt siden. Leijonkloo har daglig kontakt med en hophantverkare, "fransoser som holländare, som tillbjuda sig att resa över till Sverige" bara de visste att de skulle bli antagna och få bostad. De klagar i Köpenhamn över dålig betalning och brutna löften. K. Majt. svarar att det som för ögonblicket behövs är en mästare som kunde raffinera och färga silket som var råsilke och inte kunde användas innan dessa procedurer genomförts. Snart därpå erfar Leijonkloo att sidenvävarnas situation i Köpenhamn ytterligare försämrats. Därför behövdes inga åtgärder för att kalla in dem till Sverige "utan lära de gärna komma av sig själva, efter de ingen annan utväg och råd för sig veta".

Detta är bara ett av många exempel på hur cyniskt man behandlade de utbildade vävarna. Deras kunskap var efterfrågad men till lägsta möjliga kostnad. Även om vissa sidenfabrikörer, som samtidigt var vävarmästare, senare under 1700-talet fick en ekonomiskt sett bra ställning, hörde arbetarna i väverierna länge till storstädernas proletariat.

Ett antal av den danske kungens sidenvävarer lockades sålunda att flytta till Stockholm för att där pröva sin lycka. Flera av dem syns ha erhållit reseersättning, de flesta våren 1689. Det totala antalet uppges ibland vara ett femtiotal, men torde i varje fall ha överskridit fyrtio. De flesta medförde familjer. De första namnen möter vi redan 1688, då David Du Bois i mars erhöll medel för inköp av verktyg och Nicolas Martinij i september erhöll ett större belopp, 200 dlr (sannolikt kopparmynt). Det är möjligt att detta belopp skulle delas av flera sidenvävarer. Samtidigt kan man utläsa i manufakturiets huvudbok hur lokaler för sidenvävarna repareras i Södra stadshuset (nu-

varande Stockholms stadsmuseum), och hur logementer hyrs av Abel Reenstierna i hans hus på Södermalm från den 15 november 1688 och fram till Mikaeli 1689. Under våren 1689 anläggs ett sidenfärgeri på Norrmalm, "där gamla glasbruket varit", och arbetet drar ganska stora kostnader. Detta färgeri som förestods av färgaren Arnold Ziese 1695 övergick sedan i dennes privata ägo och finns i hans bouppteckning 1717.²

Under sommaren 1689 betalas skeppare flera gånger för att ha fört sidenvävarer till Sverige, men om de kom från Köpenhamn eller från annan plats uppges inte. I augusti samma år betalas frakt av en packe silke från Lübeck.³ Det persiska silket behövde tydligen kompletteras.

Mästare och andra arbetare

Manufakturen leddes av en inspektör, en fransman vid namn Michel F. Baillet. Han var administratör, inte vävare, och genom honom tycks många ekonomiska transaktioner ha gått. Han undertecknade försäljning av siden och är också en av undertecknarna av det stora konkursinventariet. Konkursen betydde för honom en livslång skuldsättning till staden. Vid hans död 1705 upphävdes skulden.

Arbetarna har många olika yrkesbeteckningar. Främst står mästarna, som tycks arbeta i skilda lokaler, sannolikt ofta i sina bostäder. Från åren 1692 och 1695 då arkivuppgifterna är som tätast känner vi till inte mindre än 43 mästare.⁴ Sannolikt var de strängt specialiserade på olika tekniker, t.ex. på caffä, damast, bordalu och florsväv. Vidare fanns mästare som var silkesfärgare, silkesredare, gummerare och patronmakare. Varje mästare hade en eller flera gesäller och lärpojkar. Därtill kommer spolerskor och andra kvinnliga arbetare, vars antal vi inte känner till. Dessutom avlönades snickare och smeder, förmodligen för lagning och komplettering av vävstolar och andra verktyg. Sammanlagt torde minst 200 personer ha varit sysselsatta.

Mästarna var tydliga ganska självständiga. I eget namn importerar de färgämnen, gummigutta och silke av olika slag.⁵ Åtskilliga mästars namn finns i konkursinventariet, där stadens inventarier förtecknas i de olika mästars verkstäder. De har franska, tyska eller holländska namn, endast några få namn är troligen svenska. När de undertecknar och gör någon kommentar till en räkning är det vanligen på holländska, franska eller tyska, men i förvånande många fall på svenska. Många namn är funna vid genomgången av vigsel-, dop- och dödböcker i Sankta Gertruds församling (Tyska lutherska församlingen). De visar att vävarfamiljerna utgjorde ett starkt nätverk. Många var släkt, man finner fäder och söner, bröder och systersöner. Giftermål mellan kontrahenter i dessa familjer förekom ofta; dopfaddrar och värderingsmän vid uppgivande av dödsbon valdes ofta ur samma krets.

Några familjenamn dominerar, framför allt Grimpre och Dinsenberg (Tinsenberg). Augustin Grimpre var gummerarmästare, vilket betydde att han gummerade silket för att göra det starkare vid vävningen. Han är känd åren 1691–95. Jean Gimpre var sidenvävarmästare, vi känner honom från importhandlingar 1692. Pierre Grimpre var "gagie"-vävare, vilket betyder att han vävde silkegas och sannolikt silkeflor. 1698 disponerade han lokaler i Södra stadshusets tredje våning, söder om trappan⁶, medan Esaias Grimpre förekommer som sidenvävarmästare 1695. Sidenvävarmästaren Hinrich Dinsenberg (död i Stockholm 1702) hade fyra söner – Johan, Michael, Anders och Christopher – som alla blev vävarmästare och som tillsammans for tillbaka till Köpenhamn efter konkursen.

Konkurshandlingarna, daterade februari 1695

Stockholms Stads Sidenmanufactories konkurshandlingar och räkenskaper omfattar stora mängder handlingar daterade mellan 1693

och 1705. Den 4 februari 1695 underskrevs ett upprättat inventarium över silkesvävnader som inte gått att sälja, "färdige och behållne" som det heter i inventariets ingress. Det omfattar 29 sidor och det är inte mindre än 775 poster som tas upp. Posterna är nummerade, men många nummer saknas och andra nummer upprepas flera gånger i följd. Man kan alltså anta att numret är en identifikation av varan.⁷ Antalet alnar uppges och vanligen varans benämning och färg. En spalt anger värdet per aln i daler kopparmynt och slutligen varans värde. Man mäter med den brabantiska alnen, som var drygt 10 cm längre än den svenska (Jansson 1995: 46f.).⁸ Någon vådbredd nämns aldrig. Franskt siden hade vid denna tid en bredd på drygt 50 cm, vilket man kan ta som riktmärke också för det som vävdes i Stockholm. Infogat bland posterna av alnegods – vi skulle säga metervera – finns 17 camisoler (dräktplagg för damer), 16 släp och 468 näsdukar.

En sammanräkning av antalet alnar visar att det var 18 770 $\frac{3}{4}$ alnar eller 13 097 meter. Det blir alltså en mil och drygt tre kilometer om man tänker sig sidenväderna utbredda. Det är så mycket att man måste fråga sig varför allt detta siden var osäljbart. En anledning kan ha varit reduktionen av adelns gods och förmögenhet som sannolikt gjorde vissa drabbade familjer av den gamla adeln obenäpna att köpa. Men samtidigt fanns det en ny välbetald tjänstemannaadel, som bör ha haft behov av att hävda sin ställning med hjälp av elegans i dräktskick och inredning. Det måste alltså ha funnits tillgång till annat siden, importerat eller insmugglat i landet. Man tvingas förmoda att allt detta siden som Stockholms stads sidenmanufaktur inte kunde sälja var dyrare än det utländska. Så hade varit fallet i Köpenhamn, när Kristian V initierat ett sidenväveri som var verksamt 1681–1690 (Nyrop/Reiersen 1896: 39–43).

Caffa förekommer mycket ofta i inventariet. Det är ett sammetsartat tyg med lugg av fin ull eller silke. Här är det tydligen fråga om ett tyg i silke. *Caffa* vävdes även blommerad och kan vara enfärgad eller ha upp till tre färger (585). Mönstret kunde stå mot en grundväv av sidensatin som återkastade ljuset och bildade stark kontrast till den ljusslukande luggen. Det är känt att *caffa*-vävarna vävde sammet. Av vävnader utan guld- eller silvertråd var *caffa* den dyraste.

Damask, damast, förekommer liksom *caffa* och *bordalu* mycket ofta i inventariet. Damast är en mönstrad vävnad som bygger på sammansättningar av satin i varpeffekt och satin i inslagseffekt. Sidendamast vävdes i en eller två färger. I den tvåfärgade är varp och inslag i olika färger. Värdet berörs inte av om det är en- eller tvåfärgat. Användes till dräkt och inredning.

Gagie, gastyg eller slinger, är jämte *florstyg* det tunnaste av alla siden. Det kunde vävas ganska glest och krävde minst silke av alla siden. På grund av detta är det inventariets lägst värderade siden. Det förekommer mycket sällan. Användes endast till dräkt.

Nomparel och *Nonparelier*, skrivning för *Nonpareille* (oförliknelig), vet vi inte vad det är för ett tyg. Det nämns två gånger, kan vara en- eller tvåfärgat (2, 3).

Plys, *plysch*, har en lång lugg, längre än sammet, vilket krävde mycket silke och är därför dyrt. I pris kommer det strax efter *caffa*. Luggen är skuren och jämn, tyget enfärgat, någon gång tvåfärgat. Användes till dräkt, företrädesvis vintertid.

Taft, glänsande frasig vävnad med svag rips-effekt. Nämns bara en gång (641). Användes till dräkt samt till inredning, påfallande ofta som foder i sänggardiner.

Tryp och *Trypa*, sammetsliknande vävnader med lugg av silke eller fin ull och botteninslag av hampgarn (Nyrop 1896: 22). Troligen var luggen jämn. Mönster kunde göras genom värmepressning. Tripen beskrivs ofta som trefärgad men finns också tvåfärgad.

Tursnäll omnämns som enfärgad (svart 190) William Karlson skriver att det brukades till "sängkläder och klädesplagg, såsom kjortlar, tröjor, rockar, snörliv, muffar, vantar och mössor" (Karlson 1945: 741).

Med *Tygh* tycks inventeraren menat en speciell sort, för värdet är genomgående likartat och ganska högt. Det är ofta två- eller trefärgat. *Tunt Tygh* tycks vara något annat ty det betingar ungefär halva värdet av *Tygh*. Det kunde vara en- eller tvåfärgat. *Atlask Tygh* har vi uppfattat som *atlask* (atlas). Betyder detta att *Tygh* när det står ensamt är detsamma som *atlas*? Priserna överensstämmer.

Camisol, släp och näsdukar

Utöver tygerna förekommer ett begränsat antal enstaka plagg samt näsdukar.

Camisol, i dräktlitteraturen vanligen kallad *chemisol*, var ett slags elegant damplagg för överkroppen. Det tycks ha varit sytt med en viss vidd, vilket inte krävde exakt passform. Det, jämte *släpen*, är alltså fråga om tidiga konfektionsplagg.

Camisolerna kan vara gröna eller aurora (orange) med silver eller bruna med vitt, *släpen* svarta eller aurora eller isabelfärgade (ljus gulgrått). Vilket tyg de är gjorda av nämns inte i inventariet, men i en beställningsbok framgår att de kan vara av sammet.

De är i regel enfärgade men kan vara vävda med silver- eller guldtråd, eller "med *Gimpff*" (857), vilket höjer priset.

Gimpff var ett mönstrat snörmakeriarbete, närmast en bård som utgjorde avslutning på

dräktplagg eller på möbelklädsel. Den gjordes av silke eller ylle på en kärna av robustare material. Gimpff kan också finnas på "alnegods", t.ex. svart med Gimpff (841, 869). Kan den vara av metalltråd?

Näsdukarna förtecknas styckevis. Silkesnäsdukar ingick i modedräkten och var vid denna tid mycket stora, och sannolikt i en tunn kvalitet. Endast en gång nämns en färg, couleur de paille (halmfärgad).

Färgerna

Det är dock färgerna och kombinationen av färger som sätter fantasin i rörelse. Utöver purpur, rött, violett, blått, grönt, gult, brunt, svart, vitt och grått nämns silver och guld. Många tyger är enfärgade, vitt eller svart förekommer ofta liksom aurora, isabel och muscus. Också beskrivningen på enfärgade varor kan förmedla en känsla av välbehag; det finns t.ex. "Citronfärgat Plÿs" (614) och "Colleur de Roos Plÿs" (844). Här finns också fascinerande modebenämningar på färger och färgnyanser, som inte alltid är så lätta att tolka:

Aurora, morgonrodnadens färg eller gulröd, orange, vid denna tid den verkliga modefärgen i inredningar. I Nils Bielkes (1644–1716) inventarium 1705 vid flyttningen från Stettin till Salsta är den förnämsta sängen kallad "die grosse Aurorabett"¹⁰ och en bit orangefärgad sidendamast, blekt till grått på ena sidan, finns fortfarande i Isabelkammaren på Salsta. Paradsängen i Het Loo, det kungliga slottet i Holland, inrett kring sekelskiftet 1700, är också aurorafärgad. I inventariet från Carl Gyllenstiernas Steninge 1709 förekommer aurorafärgen på något sätt i nästan varje rum av betydelse. En felstavning låter oss förmoda att uttalet var *orora*. Färgen ingår i vägg- och möbelklädsel tillsammans med vitt, rött och grönt i brokadell och trip, det finns grönt och aurorafärgad damast, enfärgad aurora

Deshabille'

Hÿuer

Janvier 1678



En modebild ur en bok, en dam i vintermundering med synlig plysch i kläderna.

förekommer i atask och taft. I Steningeinventariet görs ett adjektiv, ofta står "Aurorat silke"¹¹.

Isabel-färgen sägs ha fått sin benämning efter drottning Isabella av Spanien, som lovade att inte byta sitt linne förrän morerna drivits ut. Med andra ord en smutsvit färg eller vitt med dragning mot gulgrått. Isabelkammaren på Salsta har en inredning som anskaffades av Nils Bielke i Paris 1680–81 (Thornton 1975: 102–107; Stavenow-Hidemark 1986: 18–26). Där ingår väggfält, sängklädsel och klädsel till tolv stolar av isabelfärgad, vi skulle säga gråvit damast, som förhöjs med vinröda sniljor, bårder och av fransar med violetta små silkestofsar med en kärna av vitt silke. I en elegant rumsinredning på Steninge 1709 beskrivs sänggardiner av tjock taft med vit botten och "Isabell och blå flammor", vilket

säger oss att isabelfärgen tydligt skilde ut sig från det vita.¹² I det här aktuella konkursinventariet från sidenmanufacturiet förekommer isabelfärgen ofta. Mycket tyder på att aurora och isabel jämte muscus och grönt var modiefärger under 1600-talets sista år.

Muscus, muskotfärg, gråbrun, förekommer ofta och bör betraktas som en modiefärg. Andra bruna nyanser kallas just *brun* eller *mörkbrun*. Drottning Hedvig Eleonoras sängalkov på Strömsholm hade väggarna överdragna med "hvit, muscus och isabell sidentyg" enligt ett inventarium från 1708 (Silverstolpe 1930: 214). Också här skiljs på vit och isabell färg. Nog kan man förmoda att sidenet kom från Stockholms sidenmanufactory!

Gredelin (gris de lin, lingrått) sannolikt svagare i nyansen än violett.

Fillemort (feuilles mortes, döda löv) gulbrun. Ett gulbrunt taftfoder i en jacka som tillhört Karl X Gustav beskrivs i ett inventarium 1671 som "philemortz tubin" (*Bevarandets hemligheter*, utg. av Livrustkammaren, Stockholm 1991:43f.).

Couleur de Paille, halmgul (endast näsdukar).

Couleur de Prince, prinsfärgat, sannolikt ljusblått.

Couleur de feu, eldfärgat, sannolikt rödgul.

Couleur de Roos, sannolikt en rosa ton.

Citron talar för sig självt men *coffai* väntar på förklaring. Möjligen avses brunt som kaffe. Kaffets färg var ju redan välbekant.

Men det är kombinationerna av färger som det sjunger om. Man kan se för sin inre syn hur färgerna förhöjer varandra, hur det sprakar om dem. Man kombinerar blått, muscus

(brunt) och aurora (orange) i Tryp (7) grönt, aurora och citron (1613) eller fillemort (gulbrunt), grönt och aurora (1356). Andra färgställningar på Tryp kan vara violett och aurora (902) eller citron och brunt (905).

På ospecificerade tyger hittar man kombinationer som muscus och citron (1003), svart, vitt och blått eller citron och svart. "Rödt, hvitt och Svart" (289) eller mer lockande "Prins, Isabel och Muscus" (130) eller "Muscus, Hvitt och Aurora" (292) är andra färgsammanställningar i tyger utan benämningar.

Bordalu gjordes ofta enfärgat, t.ex. i svart, men när svart kombinerades med purpur åkte priset upp (1379, 1380). Av bruna nyanser är muscus den färg som förekommer oftast och i kombination med många andra färger.

Damask kan vara enfärgat, t.ex. aurora (101), tvåfärgat, t.ex. brunt och vitt (105, 111) eller blommerat (vitt blommerat 109).

Men alla tyger är inte lysande i färg. Många är enfärgat svarta, det finns grå och brun bordalu (20) och bordalu i brunt med vita blommor.

Tygernas olika värden

Varje post i inventariet har åsatts ett värde per aln. Högst värde har vävnader med guld- eller silvertråd. Ett blått siden "med Rött Gull", inventariets dyraste, värderades till 28 1/8 daler kopparmynt (skrives dlr kmt), dvs. betydligt mer än vad ett bäverskinn kostade (20 dlr kmt), medan en aln plysch kunde kosta 15 dlr kmt eller lika mycket som en tunna råg (Lagerquist/Nathorst-Böös 1984: 75). En daler kopparmynt var lika med 32 öre.

Det dyraste tyget, om man bortser från dem som var vävda med guld- eller silvertråd, var *caffa* som kunde värderas till drygt 19 dlr därför att det krävde mest silke och arbete. Det billigaste var *gagie*, silkegas, som krävde minst silke och värderades till 2 dlr och 18 öre. Men tyger som beskrivs lika kan ha helt olika värden. Detta kan bero på vävens täthet,

silkets kvalitet, vådbredden eller något annat. Här nedan har vi fört upp tygerna efter värde i fallande skala, det dyraste först och det billigaste sist.

Caffa

Pljäs

Brocade

Tygh

Trjöp

Bordalu

Tursnäll

Atlask

Damask

Taft

Nonparel

Tunt Tygh

Gagie.

Näsdugar, camisoler och sljöp värderas styckvis. Camisol, sljöp och även alnegods kunde ha en bård i snörmakeriarbete, s.k. Gimpff, vilket satte upp värdet några daler per aln. En camisol i aurora och vitt kunde kosta 65 dlr kmt (710), vävd med silver gick priset upp till 93 och med guld till 103 ((705 resp. 706). *Sljöpen* ligger på ungefärligen samma prisnivå, vilket tyder på att lika mycket siden gick åt till ett sljöp som till en camisol. *Näsdugar* värderas till mellan 2 och 2 ½ dlr.

Silken, redskap och andra inventarier i stadens ägo

Efter förteckningen av sidenvaror uppges sidenmanufakturiets andra ägodelar som silke, redskap, möbler och kontorsinventarier. Detta finns fördelat på många olika lokaler: i Magasinet, på vinden till Södermalms stads- hus, i saluboden vid Stortorget och hos de olika mästarna.

Där finns silke av flera slag: avkokat persiskt laccagie, rå ardas laccagie, floret och organsin. Bland kontorsmaterial finns vikter och en tumstock som visar både svensk aln (59,53 cm) och brabantisk aln (69,5 cm), det

senare måttet använt för att mäta upp siden- våderna.

Mästarna har själva uppgivit det som tillhör staden. Precis som väntat finner man vävstolar med alla tillbehör samt bobiner, spolramar, spolrockar, silkesmöllor och något som kallas "patron effner", "effner med koppartänder" eller bara "effner". Hos mästaren David Duboer (Du Bois), som uppenbarligen vävde de tunnaste tygerna, finns en vävstol för gas- och florsvävnader. Hos sammetsvävarna och även i förråden finns "Pljusrader av Mässingstrå" och platta och runda, tjocka och smala "Bljyen" och dessutom "Caffa Bljyen". Dessa tunna tenar, lite längre än varpens bredd, användes vid sammets-, caffafärg- och plyschvävning på så sätt att de lades in i väven under den extra varp, polvarpen, som bildade vävens lugg. Efter några inslag som band polvarpen skar man upp luggen med en vass kniv som löpte i en skåra i den platta tenen, medan öglor av oskuren sammet bildades över de runda tenarna. När polvarpen var bunden drogs mässings- eller blytenarna ut.

Vanligen nämns en "vävstol med allt tillbehör", men hos en vävare, Jacob Heilandh, finns en utförlig beskrivning, här återgiven i modern transskription:

1 vävstol med följande redskap. 1 Harnesk och 900 små lod, 8 tjocka blylod och 8 platta lod, 1 galga med 8 himlar, 4 bordalius kammar, 4 par kamskaft, 8 lat- tor, 8 långa dito, 1 underlöpare, 1 kätting- bom, 1 bröstbom med järnspel.

En verkstad förefaller ha varit större än de andra, nämligen den som drevs av Rolof Pries. Han var uppenbarligen både pljövare och färgare, kanske också silkesredare. Bland de inventarier i verkstaden som tillhörde staden fanns, förutom vävstolen, inmurade kittlar av mässing och tenn, mortlar, metallvikter, en järngryta och järnstänger att ta

upp silket ur vattnet med, eldgafflar, glödraka m.m. Det som gör att vi tror att verkstaden var stor är 25 kronor att spola silke på, 26 spolrockar och 40 små stolar för spolerskorna att sitta på. Vidare fanns där 3 stora kar med lock för vatten och alun, 6 furukistor utan lock men med höga gavlar samt ett långt furubord och 5 träbänkar. Han hade också 9 ”dublerockar” för att dubblera silket på, dvs. lägga samman de tunna silkestrådarna i en lös snodd av önskad grovlek för att ge dem den hållbarhet som vävningen krävde. I verkstaden fanns också en rock speciellt för dubblering av ”sömsilke”. Han tillverkade alltså sysilke. Ett begrepp om verkstadens omfattning får man av antalet bobiner – 2 051 stycken! Allt detta och mer därtill som vi inte tar upp här måste ha krävt en mycket stor lokal.

När konkursen var ett faktum lämnade sannolikt åtskilliga av vävarna Sverige. Men många blev kvar i Stockholm livet ut och efterlämnade barn, som i en del fall fortsatte som sidenvävare några år in på 1700-talet. I vilka former den fortsatta sidenvävningen organiserades vet vi ännu inte. Under ofärdsåren, som följde på det stora nordiska kriget, tycks endast släkten Toutin, som var arvtagare till van Utenhovens sidenfabrik, ha arbetat med silke och då var det fråga om silkesstrumpor. Det är först efter freden i Nystad 1721 och bildandet av Landshjälpsfonden, som senare övergick i Manufakturkontoret, som textilmanufakturen kom igång på nytt med hjälp av statliga medel.

Jonas Berg, fil. lic. etnolog

Tidigare förste intendent, Nordiska museet

Elisabet Stavenow-Hidemark, fil. dr, docent, konstvetare

Tidigare förste intendent, Nordiska museet

Noter

Tack till tekn. dr Ulla Cyrus-Zetterström som haft vänligheten att genomse uppsatsen.

- 1 Arbetsfördelningen har varit följande: Jonas Berg har tagit fram i det närmaste alla använda arkivalier och stått för samtliga personuppgifter. Elisabet Stavenow-Hidemark har mestadels hållit i pennan.
- 2 SSA. Bou 1717:209.
- 3 RA. Utgiftsposterna ur stadens huvudbok 1688, koncept.
- 4 Följande mästartamn har påträffats åren 1692–95: Hindrich Baldes, vävare, ålderman 1703; Cort Behn, vävare; Johan Collas, vävare; Hinrich Dinsenberg, vävare, död 1702; Johan, Mikael, Anders och Christopher Dinsenberg, vävare; Pierre Dolett, bandvävare; David Du Bois, florsvävare; Ulrich Ebling, vävare; Hindrich Evers, vävare; Anders Foch, vävare; Augustin Grimpre, gummerare; Esaias Grimpre, vävare; Jean Grimpre, vävare; Pierre Grimpre, vävare; Charles Godfroÿ, silkesfärgare; Hindrich Heilandt, vävare; Jacob Heilandh, vävare; Christian von Husen, vävare, ålderman; Samuel Langh, vävare; Hans Christopher Lau, vävare; Pieter Lauthavens, vävare; Gideon Lucas, vävare; Claes Lÿthgens, vävare; Lars Lÿthgens, vävare; Nicolas Marnier, silkesfärgare; Tobias Martens, vävare; Nicolas Martinij, vävare; Johan Meier, vävare; Lovis Merle, silkesredare; Pierre la Plante, vävare, bortrymd; Rolof Pries, plÿsvävare och färgare; Robert Reikras, vävare; Claude Rossière, silkesredare; Hans Schreckenbergh, vävare; Anders Schröder, silkesfärgare; Detlof Sivers, vävare; Herman von Spreken, patronmakare; Söderholm, vävare och Arnold Ziese, silkesfärgare.
- 5 RA. Stadskamrerarens arkiv. Tolagshandlingar JIIIB 3.2 och JIIIB.3.1 s. 1327ff.
- 6 SSA. Stadens verifikationer 1700; i bodhyreslängden.
- 7 Varans nummer står i det följande inom parentes för att ge möjlighet att gå tillbaka till källan.
- 8 Den brabantiska alnen användes särskilt för klädeshandeln i Nordeuropa. Den härstammade från Bryssel, där den var 69,5 cm, men i andra städer något mindre.
- 9 SSA. Stadskamrerarens arkiv I:IIIB:1 Huvudböcker 1687–1704.
- 10 RA. Bielkesamlingen. Inventarium över Nils Bielkes lösöre i Stettin 1705.
- 11 RA. Stafundsarkivet. Fersenska kontoret 158. Inventarium Steninge maj 1709.
- 12 Steningeinventariet 1709: Östra paviljongen, kamraren på vänstra handen.

Referenser

- Bergström, E. & Öhrlén, P. 1999: *Siden*. Stockholm.
- Carlson, F.F. 1879: *Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset*, del 5. Stockholm.
- Högberg, S. 1981: *Stockholms historia*. Stockholm.
- Jansson, S.O. 1995: *Måttorboken*, 2:a uppl rev. av Dan Waldetoft. Stockholm.
- Karlson, W. 1945: *Ståt och vardag*. Lund.
- Lagerquist, L. & Nathorst-Böös, E. 1984: *Vad kostade det?* Borås.
- Nyrop, C. & Reiersen, N.L. 1896: *Et mindeskrift*. Köpenhamn.
- Nyström, P. 1955, ny uppl. 1983: *Stadsindustriens arbetare*. Kap. Sidentillverkningen. Stockholm.
- Silfverstolpe, G.M. 1930: *Ett karolinskt slott*. I: *Svenska kulturbilder*, band 2. Stockholm.
- Stavenow-Hidemark, E. 1986: *Isabell-kammaren på Salsta*. I: Nationalmusei utställningskatalog nr 491, Kung Sol i Sverige.
- Sylwan, V. & Geijer, A. 1931: *Siden och brokader*. Stockholm.
- Thornton, P. 1975: The Parisian Fauteuil of 1680. *Apollo*: 102–107.

Summary

Stockholm City Silk Manufacture 1688–1693

This essay analyses in detail some previously unused records (in the Stockholm City Archives) from a silk factory, founded in Stockholm in 1688 and declared bankrupt in 1693. It was the second silk factory in Sweden, the first one founded in 1649 by the Dutchman Jacob van Utenhoven.

King Charles XI took the initiative in founding the factory, the City of Stockholm was the owner. The Director was a Frenchman, Michel F. Baillet. Many of the workers were French, Dutch and German and had been employed at the Royal Silk Manufacture in Copenhagen, but dissatisfied with their conditions they were enticed to Stockholm with their families. We know of 43 masters, weavers, dyers, gummars and patterndrawers (see note 4). At least 200 people were employed.

An inventory of the bankrupt stock, dated February 1695, gives silks in 775 entries, all together not less than 18 770 ½ Brabant ells (13 097 meters). Denominations, colours and price per ell and per piece are given. Above

all *caffa*, *bordaloux* (a thin figured silk), *damask*, *plush* and "*trip*" (a course patterned velvet) are recorded. Velvets, satins and taffetas, the most fashionable fabrics, were probably sold out before the inventory was made. Fabrics were made both for fashion and upholstery. We discuss why it was not possible to sell all this silk (too expensive, badly made?).

The most popular colours of the day were *aurora* (orange), *isabelle* (light yellowish gray), *muscus* (nutmeg) and green. We find rather wild combinations of colours as green, *aurora* and lemon or *aurora* and violet and also black and lemon.

The fabrics woven with silver or gold were the most expensive. *Caffa* and plush with their long pile required much silk, and brocade required much work which made them most expensive, while the thin silk gauze was the cheapest fabric of all.

The tools listed for weaving, spinning, dyeing etc. give an idea of the working conditions in the separate workshops.